

DE AKADEMISKA STUDIERNAS RATIONALISERING

NÅGRA REFLEXIONER OCH UPPSLAG

Av docenten N. G. HÖRNER, Uppsala

Förslag: Uppdelning av ämnena och större frihet till ändamålsenlig kombination av ämnesdelar i fil. kand-examen. Begränsad möjlighet till liknande uppdelning i ämbetsexamen.

DEN akademiska friheten här i landet är på goda grunder högt skattad och ofta prisad. Sådan situationen nu är i världen har det väl gått upp för lite var att forskningens och den akademiska undervisningens obundenhet av ovidkommande påbud och förbud icke för alla är något så självklart som vi kanske ännu för några år sedan trodde. Den är verkligen en förmån att sätta värde på. Och att slå vakt kring, om den skulle hotas, vilket lyckligtvis inte förefaller vidare troligt här i Norden.

I den prisade akademiska friheten ingår ej blott vetenskapens integritet. Universitetet är ju också till för studenternas skull. Och för studenten betyder den akademiska friheten kanske i första hand möjligheten att ordna sitt studiearbete utan skolmässigt tvång — och att få ordna sitt liv och leverne tämligen efter eget gottfinnande och sin generations synpunkter inom ramen av personliga aspirationer och oftast starkt begränsade ekonomiska resurser.

Vid de akademiska studierna, som för studenten av i dag tas mycket allvarligare än för en del legendomspunna forna generationer, är studiernas möjligast fria ändamålsenlighet en angelägenhet av vikt. Ändamålsenligheten, kravet på effektiv utbildning, sätter ovillkorligen vissa gränser för friheten. Redan en utomstående kan inse att läkaren eller juristen behöver inte bara grundlig utan också omfattande och mångsidig skolning. Även lekmannen finner det både rimligt och betryggande att en brett

lagd grundutbildning fordras före varje specialisering av dessa yrkesmän. Lika tydligt är att läraren behöver allsidig utbildning i det ämne han skall undervisa i. Men allsidigheten måste med naturnödvändighet vara relativ. För att ett omfattande ämne inte skall ta en alldeles orimlig tid redan i magisterexamen kan det vara nödvändigt att knappa av på fordringarna i vissa grenar, även om den blivande läraren skulle ha användning i sin lärargärning av ett ökat kunskapsmått. Goda skäl tala för att låta de enligt vederbörande professors uppfattning väsentligaste delarna få en grundligare behandling än som skulle vara möjligt vid en likformig skumning. Det vetande om och de samlingar av fjärilar, skalbaggar och andra insekter, som en del intresserade skolpojkar lägga sig till med, ha nog inte sällan överstigit magisterns från universitetet medförda artkännedom. Men då han med sin i övrigt goda underbyggnad utan större svårighet kunnat fylla luckan är han sannolikt på det klara med att ingen större skada är skedd. Troligen gillar han tacksamt den betoning hans egen träning fått.

Den ansvarige ämnesrepresentanten vid universitetet kommer väl alltid, så omfattande som ämnena äro, att nödgas göra en betydande gallring, när han ställer upp sina fordringar. Men bläddrar man igenom studiehandboken får man ett starkt intryck av strävan att ge adepterna en mångsidig och gedigen utbildning. Det är tur att 1937 års recentior inte är lättskrämmd! Annars sloge han bestämt studierna ur hågen, då han en stund begrundat litteraturlistorna i en del ämnen.

Det är närmast den nya upplagan av Filosofiska fakultetens i Uppsala studiehandbok, som kommit mig att äntligen söka framföra några funderingar, vilka sedan många år trängt sig på mig. Universitetsberedningens betänkande har ytterligare aktualiserat saken. Att mina synpunkter delvis påverkats av goda erfarenheter från en del främmande universitet borde vara ett bidragande skäl att ta dem under övervägande.

Vad jag syftar mot är en möjligast ändamålsenlig avvägning av de grundläggande studierna som bas för fortsatt utbildning och forskning. Enklarest skulle studiernas smidigare koncentreringsring och anpassning till huvudämnet kunna genomföras i fil. kand.-examen, vilken ju i regel inte som sådan leder till lärarekompetens. Men också för ämbetsexamen skulle en begränsad reform kunna genomföras, dock utan att rubba på de väsentliga

fordringarna i de ämnen, i vilka magistern skulle komma att själv undervisa. Också eventuella ruckningar på ämbetsexamen skulle närmast gälla dess egenskap av underlag för licentiatstudier.

För vetenskaplig specialutbildning i visst ämne är givetvis en bred och gedigen bas önskvärd. Svenska examina fylla nog rätt stora anspråk i det avseendet, men det förefaller ändå som man i många fall borde kunna åstadkomma en ytterligare förbättring utan tidsförlust för den studerande. Fil. kand-examen har väl numera sitt största existensberättigande som underlag för fortsatta studier. Stundom är kandidatexamen slutmålet; i så fall äro ju kompetensfordringar eller kunskapsbehov på den tillämnade levnadsbanan avgörande för ämneskombinationen. Som ett trappsteg på vägen till ämbetsexamen kan däremot fil. kand. ganska saklöst undvaras. Man skulle ju gott kunna nöja sig med tentamensbetyg till dess man har sin ämbetsexamen färdig, om man nu ändå skall ta den. Men som grund för licentiatstudier är kandidatexamen av stor betydelse, och den uppgiften skulle den kanske kunna fylla ännu bättre, om den slapp vara ett magisterexamensembryo.

Statuterna tillåta redan nu stor frihet. En fil. kand.-examen kan sammanställas av vilka som helst av fakultetens ämnen, blott betygssumman är tillräcklig. I många fall lär också vederbörande examinator visa tillmötesgående beträffande differentiering av studierna för kandidatexamen, men ett visst krav på allsidighet måste ju alltid upprätthållas, då betyget gäller ett ämne i dess helhet.

Ser man igenom en mängd fil. kand.-kombinationer finner man en naturlig och rimlig gruppering övertvägande. I andra fall kan det ligga en väl genomtänkt och sakligt stark motivering också bakom en ämnessammanställning, som för den utomstående ter sig skäligen godtycklig. Men det är nog inte så ovanligt att en person, som från början vet att han kommer att koncentrera sig på ett visst ämne, väljer ett eller annat fyllnadsämne mer efter dess »lätthet» än efter dess ändamålsenlighet. Intresset koncentreras på huvudämnet; det ofrånkomliga tillägget tycks ibland te sig som ett ganska beskt piller, och eftersom man måste välja något tar man det som är minst svårt att svälja. Det är heller inte så ovanligt som man skulle tro att verkliga experter i ett ämne förbli utan examen därför att de så med liv och själ gått upp i sitt huvudämne att de aldrig kunnat förmå sig att läsa in och tentera i fack, umbärliga för det egna forskningsgebietet. Det finns åtskil-

liga till mogen ålder komna män, vilkas akademiska karriär officiellt inte nått längre än till fil. stud., men som det oaktat äro vetenskapsmän att räkna med. För flera av dem skulle troligen lagern ligga inom gott räckhåll, om de bara kunde komma över kandidatexamens förargelseklippa. Licentiaten i det egna ämnet skulle nog inte vålla dem större bekymmer. Men väl att för kandidatexamen läsa in och tentera i ett eller annat mer eller mindre vilt främmande ämne, till stor del utan sammanhang och beröringspunkter med det egna.

Må vara att det vidgar vyerna att ha en någorlunda omfattande orientering över ett flertal ämnen. Det låg något i forna tiders krav att en naturvetare skulle ha något humanistiskt ämne med i sin examen, och en humanist ett naturvetenskapligt. Men vad läras bör är drygt och tiden kort. Och »det läras bör» är ändå i främsta rummet det som behövs för det tillämnade levnadskallet. Redan utbildningen i det egna facket måste bli mycket tidskrävande för att nå i nivå med nutida standard. Det är därför skäl tänka sig för innan man ger sig ut på alltför omfattande strövtåg till främmande intressesfärer, som man kan misstänka bli ofruktbara för den egna gärningen — även om de äro i och för sig aldrig så intressanta. Det ligger i både den enskildes och det allmännas intresse att studenten i rimlig tid och i sin krafts dagar når fram att utöva sitt yrke. Livet är ju rätt begränsat — för att nu inte tala om studentekonomin.

»Inte allt, men det hela — i delen» skrev Hans Larsson en gång som motto på ett litet häfte om bildning och självstudier. Gäller det inte lika väl för fackstudierna? Inte bara verket utan också personligheten har bestämt något att vinna på skälig koncentration.

Visst kan mångsidigheten ha sina fördelar och den bör få behålla rimligt svängrum, men för den som så önskar bör möjlighet beredas till en starkare koncentration kring huvudämnet. Vad som påyrkas är sålunda ännu större akademisk frihet. Inte lättare examen, men frihet att göra den så ändamålsenlig som möjligt. För huvudämnet kunde standardfordringarna lämpligen vara ungefär desamma som nu gäller för högre betyg i kand.- eller ämbetsexamen, utan någon prutmån. Kring denna kärna skulle gruppera sig studier av huvudämnet berörande eller för dess bedrivande viktiga *delar av andra ämnen*. Grupperingen av kunskapsstoffet till ett »ämne» i studieplanens mening — och särskilt

ämnets avgränsning — blir väl i åtskilliga fall något ganska godtyckligt. Skulle man då inte kunna luckra upp det nuvarande ämnesbegreppet och ur olika ämnen ta ut större eller mindre, lämpligt avrundade partier som i den mån de låta sig naturligt ansluta till huvudämnet kunna som självständiga enheter medtagas i examen. Med andra ord: *smärre men flera betygsenheter*, och dessas sakliga gruppering kring huvudstudieriktningen.

Hur skulle reformen te sig i praktiken? Jag tar några exempel från ämnen, som jag direkt eller indirekt haft någon beröring med, även om kanske ännu mer slående exempel kunde fås från annat håll — både inom humaniora och naturvetenskaper.

»Geologi med mineralogi» är inget skolämne, men studier i detta ämne eller delar därav kunna vara av värde också för andra än dem som utbilda sig till aktiva geologer. Den blivande geologen, vilken gren av det vittomfattande ämnet han än sedan kommer att specialisera sig på, behöver förvisso grundläggande kunskaper om ämnet i dess helhet, och goda skäl tala för att inget väsentligt skärs bort från kandidatkursen. Men för en del andra studieriktningar skulle partier av ämnet »geologi med mineralogi» kunna bli förträffliga stenar till en solid grund.

Att delar av paleontologien äro oundgängliga för mången zoolog eller botanist är alltför påtagligt för att behöva understrykas. Andra exempel: En biolog som inriktar sig på den nordiska växtvärldens eller djurvärldens invandring och nutida fördelning kan knappast undvara kunskaper i kvartärgeologi, medan kristallografi, mineraloptik m. m., hur intressant deras studium än må vara, i regel inte ha något direkt samband med vederbörandes huvudstudium. Å andra sidan föreställer jag mig att åtskilliga kemister kunde ha stor nytta av kunskaper i kristallografi och mineralogi, medan det för honom ur yrkessynpunkt vore bortkastad tid och dålig ekonomi att studera kvartärgeologi eller paleontologi. Att någon av dessa discipliner kunde vara kemisten en trevlig hobby vid sidan av fackstudier och yrkesutövning är inget försvar för att olika delar av det heterogena ämnet »geologi med mineralogi» äro ovillkorligt tvångssammankopplade.

Vill vederbörande tentera i mineralogi måste han givetvis vara inne i kristallografi; det är ingen godtycklig tvångskombination utan ett naturligt och ofrånkomligt sammanhang, som under inga omständigheter kan förbises vid »ämnenas» uppluckring. Varje »ämne» kan uppvisa dylika länkar. Avhängigheten är inte ovill-

korligen ömsesidig. Mineralogi utan kristallografi går inte, men om en fysiker i sin examen ville ta med kristallografi och exempelvis viss mineraloptik, förefaller det tänkbart att detta skulle kunna låta sig göra utan djupare inträngande i den stora speciella mineralsystematiken.

För en arkeolog med stenåldern som specialitet borde det inte sakna intresse att känna till de bergarter och mineral, varav de gamla föremålen äro förfärdigade. Ännu viktigare, ja nästan oundgänglig, är väl någon kvartärgeologisk orientering, medan det däremot näppeligen vore god hushållning med tid och arbetsförmåga att tränga in i strukturell eller kemisk geologi eller fossilsystematik. Kanske kunde till och med en och annan geografiskt inställd ortnamnsforskare ha intresse och nytta av en smula kvartärgeologi.

Detta några stickprov på hur delar av nuvarande examensämnet geologi med mineralogi skulle kunna komma till nytta som inslag i grunden för specialstudier i andra ämnen. Skulle det å andra sidan innebära någon fördel för geologen att få för sina förberedande studier bryta ut och ta med delar av andra ämnen? Skulle han vinna något på att utesluta fraktioner av nuvarande examensämnen?

Geografi och geologi ha ju så mycket gemensamt att jag på tal om geologiens värde som bifack till andra ämnen inte ens ansåg mig behöva påpeka dess värde för geografen. Att en geolog å sin sida bör sitta inne med åtskillig geografisk kunskap och erfarenhet är lika tydligt. Stora delar av geomorfologien skulle väl med ungefär lika stor rätt, om än med något olika perspektiv, kunna hänföras till vilket som helst av de båda ämnena — och äro för båda omistliga. Detta sagt som ett exempel på sådana läro- och forskningsområden, som äro gemensamma för två »ämnen», och exemplet påkallar givetvis av flera skäl uppmärksamhet vid en examensreform av här påyrkad typ.

Också stora delar av den fysiska geografin i övrigt äro för geologerna oundgängliga; kartografi är önskvärd, en och annan kan ha nytta av ekonomisk geografi. Till etnologi och etnografi gränsande delar av geografin, och stora delar av den humanistiska geografin i övrigt, kunna däremot väl undvaras av geologen, medan däremot etnografen, statistikern eller historikern för sin specialutbildning saklöst borde kunna undvara mycket av de geografiska riktningar som för geologen äro värdefullast.

För vissa delar av geologien är god utbildning i kemi absolut nödvändig. Men också här vore kanske en differentiering möjlig. Organisk kemi enligt fordringarna för högre betyg i kand.- eller magisterexamen är väl endast undantagsvis direkt nödvändig för geologen.

För somliga riktningar av geologien vore partier av meteorologien ytterst önskvärda; i vad mån det sistnämnda ämnet kan delas upp och anpassas för dylik kombination har jag dock ingen förutsättning att bedöma.

Såsom obligatoriska och dokumenterade förkunskaper för licentiatstudier i något ämne bör det ju vara lättare för examinator eller handledare att föreskriva de *delar* av andra ämnen, som han anser verkligen behövligen för fackutbildningen än att kräva rubb och stubb av ett »ämne», som endast delvis berör den studerandes huvudfack, medan andra partier äro skäligen ovidkommande. I ett land där betygsmeriter spela så stor roll (kanske alltför stor!) som i Sverige bör en student kunna påräkna ett betygsresultat av genom tentamen ådagalagda insikter också i fraktioner av ämnet, och rimliga kombinationer bör säkra en kandidatexamen — och därmed möjlighet att marschera vidare.

För fil. kand.-examen och som för-fordran för licentiatstudier skulle nog önskemålet *smärre men fler betygsenheter* utan större svårigheter kunna realiseras. För den som vill förvärva lärarkompetens i ett visst ämne, torde i regel utbrytning av den karaktär som här föreslagits icke kunna ske. Intet av det för lärarens yrkesutövning väsentliga får utelämnas. — Kanske skulle dock redan ur den synpunkten någon justering av studieplanen för en del ämnen vara lämplig. Utan ökning av fordringarna! Kurser och föreläsningar tendera tyvärr ofta att ställa så stora anspråk på den studerande, att han inte får nödigt rådrum för en mera självständig orientering i ämnet. Skola studierna bli av värde, behövs ovillkorligen tid att tänka. I en del fall vore nog någon beskärning av de obligatoriska föreläsningarna väl motiverad.

Också i ämbetsexamen har man ju rätt att utöver föreskriven kombination av läroämnen medtaga ytterligare fack, även icke skolämnen, och får därigenom mången gång en synnerligen värdefull komplettering av sin utbildning. I den mån dessa tilläggsfack inte medföra lärarkompetens i ämnet i fråga borde samma prin-

ciper som för fil. kand.-examen kunna tillämpas. Men det är nödvändigt att göra fullt klart och tydligt att betyg i en utbruten fraktion absolut inte bevisar några kunskaper i andra delar av det »ämne», i vilket fraktionen nu ingår. En magisters tentamensstyrkta kunskaper i exempelvis kvartärgeologi visa ingalunda i och för sig kompetens att handha undervisning i geologi i dess helhet ens på en realskolas eller folkhögskolas elementära stadium — lika litet som betygsmeriter i geologi utan kvartärgeologi skulle visa nödiga kvalifikationer. Men har både magistern själv och skolans styrande detta klart för sig, så kan det åtminstone inte skada att geografi- respektive biologi- eller kemiläraren har utbildning i den honom mest närliggande fraktionen av ett med hans eget delvis nära befryndat ämne. Direkt för lärarutbildningen med fil. mag. som slutexamen komme väl uppdelningen av ämnen att spela ganska liten roll. Uppdelningens väsentliga nytta bleve som redan framhållits för rationaliseringen av den grundläggande, förberedande utbildningen till verkligt vetenskapliga studier och egen forskning.

I den mån ett ämne är allsidigt representerat vid universitetet bör det inte bereda examinator någon större svårighet (om ock en del extra besvär) att jämte förhör i ämnet i dess helhet också förätta tentamina i enstaka delar därav. I anordningens fördelar för de studerande skulle examinatorerna troligen finna tillräcklig kompensation för en något ökad möda.

De utbrytbara fraktionernas omfattning och eventuella avhängighet av varandra ävensom en hel del detaljer måste givetvis planmässigt tänkas igenom av vederbörande ämnesrepresentanter, och överläggningar dem emellan bleve nödvändiga. För olika fraktioners betygsvärde kunde man kanske söka uppställa en möjligast rättvis jämförelseskala — en detaljfråga som kan lösas efter flera linjer, exempelvis något slag av poängberäkning eller angivande i, säg, tiondelar av helt ämne. Detaljer som säkert gå att bemästra när blott uppdelningsprincipen slagit igenom.

En annan fråga är bedömandet av vilken kombination som skall anses acceptabel. Ehuru största möjliga frihet bör bibehållas vore det knappast välbetänkt att gilla ett alldeles godtyckligt hopplock av delar av en mångfald ämnen utan inbördes sammanhang, en nypa här och ett brottstycke där. Blev fil. kand.-examen en sill-sallad eller annan hackmat av alldeles obegränsat brokig och god-

tycklig blandning, vore den sista villan förvisso värre än den första.

I de flesta fall vore väl examinandens eget omdöme jämte råd från examinerator i huvudämnet och andra erfarna fackmän nog för att få fram förnuftiga kombinationer. I viss utsträckning kunde kanske åt professor i huvudämnet överlåtas att avgöra, huruvida tillräckligt stor del av kombinationen står i så nära samband med detta att examen kan komma att fylla sitt ändamål. Detta besked bör den studerande i så fall få redan innan han ger sig in på delämnena.

Men avsikten med denna reform var ju att luckra upp stelheten och ge större frihet vid studiernas planläggning, inte att göra studenten beroende av diktatorsbud. Eventuellt kunde vederbörandes kombinationsplan på förhand underställas en gruppkonferens av professorer i närmast berörda ämnen. Rimligt utrymme för den studerandes fria val bör under alla omständigheter lämnas, men konferensen kunde kanske redan genom det ökade samarbetet olika ämnesrepresentanter emellan bli av värde. För övrigt vore väl ett ännu långt mer omfattande samarbete redan till studenternas gagn värt att ta ytterligare under övervägande: ett ökat samarbete inte blott inom ett och samma universitet och mellan universiteten sinsemellan (Stockholms och Göteborgs högskola inberäknade) utan också med olika specialhögskolor ävensom andra vetenskapliga institutioner, exempelvis Riksmuseet. Samarbete Universitetet—Riksmuseet beträffande licentiatstudier har diskuterats i ett specialfall för någon tid sedan. Och för att ett exempel från annat håll: varför skulle inte lämpliga och kanske i vissa fall utvidgade delar av Lantbrukshögskolans eller Skogshögskolans marklära kunna tas med som del-ämne i universitetens fil. kand-examen av en del geologer, växtbiologer, geografer och kanske några kemister. I ett sådant samarbete skymtar ett ganska omfattande perspektiv: bästa möjliga tillgodogörande av förmågor och resurser vid vilken svensk bildningsinstitution de än äro knutna. Det är emellertid delvis ett annat och mera omfattande — och kanske ännu viktigare — rationaliseringsproblem än det jag här närmast velat påpeka. Redan en lämplig uppdelning av ämnena och ökad möjlighet till nya kombinationer inom de filosofiska fakulteternas ram skulle kunna väsentligen öka studiernas ändamålsenlighet.